

Kányádi András

Márai francia címfordításai – mentés másként?

Ha francia nyelvterületen sikeres magyar szerzőt keresünk, Márai mindenképp annak számít; több mint húsz kötete jelent meg franciául, nagy kiadó gondozza műveit, és az *oeuvre* lassan másfél évtizede fordítás szempontjából is egységes, ugyanannak a fordítónak a munkája. Az idáig vezető út azonban nem volt akadálymentes, a szerző viszonylag korán beinduló nemzetközi karrierje többször zátonyra futott, és csak az ezredforduló szilárdította meg külföldi tekintélyét. A francia recepció hullámainról korábban Varga Róbert írt remek átfogó tanulmányt,¹ így most a kiadók sajátos pallosjogáról, a címadásról szeretnék röviden szólni, néhány nemzetközi összehasonlítást megkockáztatva. Ezzel párhuzamosan igyekszem a szerző francia *hagyatékát* feltérképezni.

Rebellis kezdetek, forradalmi újrakezdés

A legkorábbi francia nyelvű Márai-könyv, a *Zendülők* fordítása kormányközi együttműködés gyümölcse. Három befutott nyugatos író – Babits, Móricz és Karinthy – mellé, némi meglepetésre, a hazai mezőnyben addig elsősorban újságíróként ismert Márai Sándor került a kiválasztottak közé.² Ebben a regény első számú fordítója, Gara László játszott valószínűleg döntő szerepet, aki észrevette a Cocteau művével való kézenfekvő párhuzamot, és azt is megsejtette, mennyire exportképes szerzőről van szó. És persze kellett hozzá Klebelsberg Kuno felvilágosult, európai irányultságú kultúrpolitikája is. Az 1931-ben a Gallimard kiadásában megjelent *Les Révoltés* dicsérő fogadtatásban részesült, Gabriel Marcel elismerő kritikája a Nouvelle Revue Française-ben különösen presztízsét, bár nyilvánvaló, hogy a laudáció alapvetően politikai indíttatású.³ Épp emiatt a francia könyvváltozat címe elgondolkodtató: a „fellázadtak/lázadók” jelentésű szó helyett miért nem „insoumis”, esetleg a „mutin(s)” vagy „rebelle(s)” szerepel? A magyar eredetiben a „zendülés” büntetőjogi fogalom, s a katonai allúzió nemcsak a cselekmény idejét nyomatékosítja, hanem a háborús környezetben túlmenően Márai apjának ügyvédi foglalkozását is magába foglalja. A fordítás címe ennél jóval általánosabb, a Rend elleni lázadást sugallja, s a francia filozófus éppenséggel a könyv anarchista-ideológiai kisajátítása

Kányádi András (1971) – irodalomtörténész, PhD, habilitált egyetemi docens, Inalco, Párizs, kanyadia@yahoo.com

¹Varga Róbert: *Les œuvres de Sándor Márai en France: entre fortune et réception. = La fortune littéraire de Sándor Márai*. Szerk. Kányádi András. Syrtes, Paris 2012. A francia Márai-tanulmánykötetbe készült írás magyarul is megjelent: V. R.: A „kiadói lutritól” a recepcióig. *Márai Sándor műveinek franciaországi fogadtatásáról*. Hungarológiai Évkönyv XIII(2012). 1. szám 161–169.

²A másik három regény: *Az isten háta mögött*, *Timár Virgil fia*, *Capillária*.

³Alexandre Marai: *Les Révoltés*. Gallimard, Paris 1931. Ladislav Gara és Marcel Largeaud fordítása. A magyarul *Vásott kölykök* c. Cocteau regénnyel való rokonság egyes vélekedések szerint kölcsönzés. Gabriel Marcel írása a Nouvelle Revue Française 1931. május elsejei számában olvasható.

miatt aggódott. A még ugyanabban az évben spanyolul megjelenő *Los rebeldes*⁴ közelebb áll az eredeti címhez, azonban elképzelhető, hogy Ortega y Gasset előző évben kiadott, nagy visszhangot keltő könyve, a *La rebelión de las masas* (A tömegek lázadása) is befolyásolta a madridi kiadónál elhelyezett szöveget.

A spanyolra és németre korábban lefordított, több kiadást megért *A gyertyák csonkig égnek* két évvel az ötvenhatos forradalom után jelent meg franciául a Buchet-Chastel kiadónál, Marcelle és Georges Régnier fordításában, a „L'évantai” (*legyező*) elnevezésű sorozatban.⁵ Az európai irodalmat propagáló sorozat szerkesztője ebben az időben a temesvári származású, magyarul kitűnően tudó François Erval⁶ volt. A szerkesztő a francia címadásban valószínűleg döntő szerepet játszott, és mivel a Márainál gyakran visszatérő, a *Zendülőkben* és a *Vendégjátékban* is felbukkanó kép nem hangzott jól Voltaire nyelvén, a frappáns *Les Braises*, azaz „parazsak” lett a majdani világsikert megalapozó cím.⁷ S hogy mit szolt ehhez a kiadókat nem túlságosan kedvelő Márai? Nem lelkesedett érte, de nem volt teljesen ellenére, hiszen később *Parázs* címmel egyfelvonásos színpadi változatot készített belőle, amit német tévéjáték formájában mutattak be,⁸ s a Naplóban többször említi, hogy a francia döntés jó meglátásnak bizonyult.⁹ Fogó gyertya helyett szunnyadó, bármikor felszítható parázs: az egyébként gyengécske fordítás tömör címe kétségtelenül telitalálat. És amikor Márai kései sikere kibontakozott, a francia szöveg oroszlánrészt vállalt belőle, hiszen Roberto Calasso, az Adelphi igazgatója ezen a nyelven olvasta először.

A rendszerváltás békéje

1990 elhozta a várva várt fordulatot, Franciaország nagy érdeklődéssel fordult a kelet-közép-európai blokk felé, ahonnan addig többnyire csak a hivatalos vagy a hivatalosan ellenzékként számon tartott szerzők iránt volt szerény kereslet. Az Albin Michel kiadónál a Párizsba emigrált műfordító, Virág Ibolya közép-európai „les grandes traductions” sorozatában 1992-ben Márai is helyet kapott: a *Zendülők* új kiadása mellett a később Kertész-fordítóként jeleskedő Zaremba házaspár munkája, a *Vendégjáték Bolzanóban* látott napvilágot. Utóbbi ígéretes választásnak tűnt, hiszen még Márai életében ez volt a legtöbb – összesen hat – idegen nyelven kiadott mű,

⁴ *Los rebeldes*. Zeus, Madrid 1931. Luis Portela fordítása.

⁵ Sándor Márai: *Les Braises*. Buchet-Chastel, Paris 1958. A szerző neve magyaros helyesírást tükröz, csak az ékezetek fordítottak. A Barcelonában 1946-ban megjelent spanyol fordítás Brachfeld Olivér (*A la luz de los candelabros*), a bécsi, 1950-es német viszont Eugen Görz munkája (*Die Kerzen brennen ab*).

⁶ Erval, aki Thomas Bernhard franciaországi felfedezőjének és a La Quinzaine littéraire folyóirat társalapítójának számít, később a Gallimard-nál lett a neves „Idées” sorozat szerkesztője. Érdekes, hogy Aszódy János Bukarestben készített Korunk-interjújában „Beszélgetés a Gallimard igazgatójával” (Korunk, 1968/10) egy szó nem hangzik el Erval magyartudásáról, az ellenben kiderül, hogy „jól emlékszik” Gaál Gáborra és a harmincas évek Korunkjára.

⁷ Esterházy *Termelési regényének* francia címe (*Trois anges me surveillent*) szintén Ervalnak köszönhető, ugyanis kifogásai nyomán javasolta végül a szerző regénycímnek a szövegben előforduló „Három angyal vigyáz reám” archaikus népi mondókát. (A francia fordító, Járfás Ágnes közlése).

⁸ A televíziós játékot *Asche und Glut* (Hamu és parázs, Podmaniczky Tibor fordítása) címmel vetítette 1967-ben a ZDF csatorna, a *Parázs* nyomtatásban pedig a *Jób... és a könyve* című, hangjátékokat is tartalmazó, Ujváry Griff kiadónál megjelent kötetben kapott helyet 1982-ben.

⁹ „A posta elhozta Párizsból a *Gyertyák* című regény francia fordításának kefelevonatát. A fordítás hűséges [...] A *Les Braises* franciában inkább megállja helyét, mint reméltem. Különös, idegen, de nem érdektelen.” Márai Sándor: *A teljes Napló 1957–1958*. Bp. 2011. 130, 218.

ráadásul Casanova a regény főszereplője, akit a francia olvasóknak nem kellett különösebben bemutatni. Nehézséget a vendégjáték szó jelentett, a „tournée” áll hozzá a legközelebb, de ez, akárcsak a magyar turné, többrendbéli előadást feltételez, a regénybeli álarcos nagyjelenet pedig egyetlen éjszaka alatt játszódik le. Végül „bolzanói „beszélgetés” lett belőle.¹⁰ A döntés hátterében a nagyszerű Vargás Llosa-diktatúráregény, a franciául *Conversation à la Cathédrale* (magyarul *Négy óra a Catedralban*) állhatott, hiszen a hidegháború emléke még nem hült ki akkoriban teljesen. De a németeknek szintén fejtörést okozott a magyar cím, noha utóbbi valójában a „Gastspiel” (ami egyébként a svédeknél bukkan fel¹¹) tükörfordítása; először egy fejezetcímet tettek meg főcímmek, a második kiadásban már „bolzanói találkozás”, a legfrissebb változatban pedig – feminista és stendhali felhangokkal – „pármai grófnő”¹² szerepel. A hollandok a mű hangsúlyos zenei jellegét érzékelték, így lett belőle „közjáték”, a finnek Casanovát, pontosabban „egyetlen szerelmét” emelték ki, a csehek a vendéget, az olaszok pedig kissé hangzatosan, ám a regény mondanivalójának megfelelően „az álombeli szerető” mellett törtek lándzsát.¹³

A mű francia vendégsikere mérsékeltnak bizonyult, és sajnos a következő évben kiadott, magyar ítések szemszögéből igen jelentős *Egy polgár vallomásai*¹⁴ a rousseau-i rezonancia ellenére sem talált utat az olvasókhöz. Ez volt egyébként a Szentkuthyval kísérletező Georges Kassai–Zéno Bianu páros legelső Márai fordítása; további hat alkalommal bizonyíthatnak. Az évezred utolsó fellobbanásaként az Albin Michel újra kiadta a *Gyertyákat*, a kegyvesztett Virág Ibolya pedig saját kiadót alapított, ahova nem tudta a szerzőt átmenteni. A kilencvenes évek konkurens cége, a magyar irodalomra szakosodott *In fine* viszont megszerezte Márai végleges emigrációjában írt regényének kiadási jogát, s a *Béke Ithakában* némi politikai hátszéllel – a volt miniszterelnök és lyoni polgármester Raymond Barre előszavával, illetve fordítóra avasztott magyar feleségének tolmácsolásában – *Paix à Ithaque!* címmel jelent meg. A címben szereplő felkiáltójel többszörösen szimbolikus, hiszen azon túl, hogy a fordító egyetlen, nyomtatásban megjelent könyvéről van szó, egyszerre óhaj és felszólítás: nem az Ithakában uralkodó, hanem az Ithakának áhított békét fejezi ki, ráadásul – a kiadó nevéhez hasonlóan – a magyar emigránsok honvágát is felvillantja.¹⁵

Nemzetközi modellek

A gyertyák csonkig égnek olasz (1998), majd német (1999) kasszasikere után az Albin Michel újból magához ragadta a gyepőt, és innen kezdve a szerző ellenállhatatlan diadalmenetének lehettünk tanúi: másfél évtizeden keresztül szinte éves rendszerességgel jöttek a

¹⁰ Sándor Márai: *La Conversation de Bolzano*. Albin Michel, Paris 1992. Natalia és Charles Zaremba fordítása. Románul egyébként *Turneu la Bolzano* címmel jelent meg a Curtea Veche kiadónál, Anamaria Pop fordította.

¹¹ *Gästspel i Bolzano. En Casanovaroman*. Stockholm 1944.

¹² *Ein Herr aus Venedig*. Hamburg, J. P. Toth. 1943, második kiadása uo. *Begegnung in Bolzano*. 1946. A *Die Gräfin von Parma* csak a rendszerváltás után, 2003-ban jelent meg, az eredeti fordítást Hanna Siehr dolgozta át.

¹³ *Casanovan ainoa rakkaus*. Helsinki 1946. *Intermezzo in Bolzano*. Amsterdam 1943. *L'amante del sogno*. Milano 1941. Marinella d'Alessandro 2000-ben megjelent új fordításában *La recita di Bolzano* címet kapta, azaz „színházi előadás” lett belőle.

¹⁴ Sándor Márai: *Les Confessions d'un bourgeois*. Albin Michel, Paris 1993. G. Kassai és Z. Bianu fordítása.

¹⁵ S. M.: *Paix à Ithaque!* In fine-Corvina, 1995. A kiadó vezetője Szende Tamás, aki Thomas Szende néven francia nyelvszakként, a fordító pedig Hegedűs Éva, aki Éve Barre néven az említett politikus feleségéként vált ismertté.

Márai-könyvek. A francia kiadói stratégia nemcsak az olasz, hanem a régióra igen fogékony német könyvpiacot is fokozott figyelemmel kísérte, s gyakran ennek megfelelően döntött mű és műcím megválasztásáról. A lektűr jellegű *Eszter hagyatéka*¹⁶ kiemelkedően jól szerepelt az eladott példányszámok tekintetében: a magyar cím ismét jogi terminus, de pontos francia megfelelője – a „succession” – egyáltalán nem közönségbarát; az „örökség” jelentésű *héritage* általánosabb, mint az olasz vagy a német változaté, ugyanakkor jogi vonzata sem tűnik el maradéktalanul. A *Csutora* viszont már kifejezetten német mintára lett *Un chien de caractère*¹⁷, s ez a döntés jól tükrözi a címszereplő egyéniségét: a „Tchoutora” könyvcímnek a magyar *csé kacifántos átirata* miatt riasztó lett volna franciául, a kutyanév pedig értelmetlen.

A kolumbuszi felkiáltást hordozó *Föld! Föld!* nem aratott akkora sikert, mint a szerelmi háromszöveget tematizáló *Válás Budán*, a nagyközönség a könnyebb olvasmányt favorizálta.¹⁸ Ráadásul a francia cím elüt az eredetitől: *Mémoires de Hongrie*.¹⁹ A kiadói döntés műfaji szempontból vitatható, hiszen emlékiratokat sugall, jóllehet valójában regény, ráadásul az egyértelmű életrajzi utalást – az Amerikába való megérkezést – szintén elkenőzi. Ezúttal azonban nem a német, hanem az angol címadás a ludas: a Budapesten megjelent, Corvina kiadó és CEU Press korábbi, *Memoir of Hungary* címet viselő vállalkozása.²⁰ Persze az is megfontolandó, hogy az emlékiratoknak Franciaországban igen jelentős irodalmi hagyománya van – elég a szerző kapcsán már említett Casanovára gondolni, vagy háborús szövegek környezetben De Gaulle nevezetes visszaemlékezéseire. Sajnálatos viszont, hogy a francia változathoz néhány rész – nyilván kiadói sugallatra – kimaradt, például a szerző magyar irodalom kismestereitől való budapesti búcsúzkodása; úgy látszik, emlékezetkihagyással mindenkor számolni kell.

Márai sikere csúcspontján írta meg *Az igazi* című, két hosszú monológból álló regényét, s z németül először a bécsi Scholle, majd a hamburgi Toth kiadónál jelent meg, még a szerző nápolyi tartózkodása idején; a bécsi kiadás a magyar cím német fordítása, a hamburgi viszont a házasság színváltozásait hangsúlyozza.²¹ A posztumusz befutott, immár rangos müncheni kiadó által gondozott írónak azonban új fordítás dukált, melyet értő kezek az emigrációban elkészült folytatás, a *Judit és az utóhang* két monológjával egészítettek ki, illetve a hamburgi címen eszközöltek apró változtatást; így született meg a *Wandlungen einer Ehe* vaskos kötete. A franciák eleve ezt a változatot követték, s a négy monológot tartalmazó, házasság traumáját boncolgató regény a francia olvasók érdeklődését is felcsigázta.²² A *San Gennaro vére* már

¹⁶ Sándor Márai: *L'Héritage d'Esther*. Albin Michel, Paris 2001. G. Kassai és Z. Bianu fordítása. Olaszra 1999-ben Marinella d'Alessandro *L'eredità di Eszter*, németre Christina Viragh *Das Vermächtnis der Eszter* (2000) címmel fordította.

¹⁷ Sándor Márai: *Un chien de caractère*. Albin Michel, Paris 2003. G. Kassai és Z. Bianu fordítása. Németre Zeltner Ernő fordította (*Ein Hund mit Charakter*), de a Piper 2000-es kiadása valójában újrafordítás, mivel a regény először 1940-ben jelent meg német földön, a „cave canem” fejezetcím német parafrázisaként.

¹⁸ Sándor Márai: *Divorce à Buda*. Albin Michel, Paris 2000. G. Kassai és Z. Bianu fordítása. Az igényes és kevésbé igényes Márai-regények besorolásáról bővebben Mekis D. János: *A Márai-regény mint műfajalakzat. = Műfaj és komparatiztika*. Szerk. Szávai Dorottya és Z. Varga Zoltán. Bp. 2016. 86–101.

¹⁹ Sándor Márai: *Mémoires de Hongrie*. Albin Michel, Paris 2004. G. Kassai és Z. Bianu fordítása.

²⁰ Sándor Márai: *Memoir of Hungary 1944-1948*. Bp., Corvina – Central European University, 1996. Albert Tezla fordítása.

²¹ Alexander Márai: *Der Richtige*. Scholle, Wien 1948. E. Burgenländer fordítása, illetve Alexander Márai: *Wandlungen der Ehe*. J.P. Toth, Hamburg 1949. Podmaniczky Tibor fordítása. A legfrissebb pedig Sándor Márai: *Wandlungen einer Ehe*. Piper, München 2003. Christina Viragh fordítása.

²² Sándor Márai: *Métamorphoses d'un mariage*. Albin Michel, Paris 2006. G. Kassai és Z. Bianu fordítása.

kevésbé volt sikeres; újra a német recept volt a mérvadó, *vér* helyett *csoda* szerepel a címben, viszont a szerző számára legtöbb írói szenvedést okozó mű messianizmusával az olvasó is csak nagy erőfeszítés árán tud megbirkózni.²³ Még merészebb húzás volt *A sziget* franciásítása: a németeknél a *Die Fremde*, azaz „Az idegen hölgy” a közismert Camus-regény ellenpárjaként jelent meg, a franciák pedig kapva kaptak rajta, és szintén a Nobel-díjas írójukhoz igazították.²⁴ A hőségben elkövetett, *acte gratuit*-nek tűnő gyilkosság persze belevésődhet az olvasó tudatába, csak az a szépséghibája, hogy Márainál az idegenség nem feltétlenül az elidegenedést, hanem a más nemzethez való tartozást is jelenti, melynek skálája a magyar diáktól az orosz művészeket át a cseh megszállóig terjed. A cím ráadásul nagyon telített: a francia földön játszó *Idegen emberekből* már nem német mintára lett többesszámú *Les étrangers*²⁵, hanem – némileg fordított kronológiai sorrendben – a *L'étrangère*-hez való kapcsolódási pontként. Ugyanakkor *A féltékenyek* második kötete magyarul *Az idegenek* címmel önálló regényként is megjelent: rejtély, mi lenne belőle ma franciául.

Francia kezdeményezések

A hagyatékból előkerült *Szabadulás* nem egetverő mű, viszont szerző és fordító szerencsés egymásra találását jelentette, ugyanis ekkor lépett színre a Kassai–Bianu kettősfogat helyébe Catherine Fay; a *San Gennaro vérét* leszámítva neki köszönhető 2007 óta az összes Márai-próza francia fordítása.²⁶ Felbukkanásával párhuzamosan a kiadó is kezdeményezőbbé vált: a fent említett háborús regény első idegen nyelvű megjelenése serkentőleg hatott más nyugat-európai fordításokra, így az olaszra, a németre, később a spanyolra. Közvetlenül utána a *Bébi, vagy az első szerelem*, Márai első figyelemre méltó regénye, párizsi iniciativa: a címből – ahogy korábban Csutora esetében – kimarad a szereplő (bece)neve, melynek következtében a mű Turgenev *Első szerelem* című, francia könyvpiacra máig forgalomban levő regényével folytat intertextuális párbeszédet, és a nyugati olvasó Kelet-Európa iránt érzett, napjainkig tartó egzotikus borzongását idézi fel. A *Sirály* magyar címe eleve Csehov-reminiscencia, franciául – ahol a névelő kötelező – viszont épp a közismert színdarabbal való rokonság miatt került többesszámba, ellentétben *A nővérrrel*, mely megőrizhette eredeti alakját.²⁷

A *Hallgatni akartam* a *Szabaduláshoz* hasonló, Mészáros Tibornak köszönhető hagyatéki újdonság; francia változatban „Amit el akartam hallgatni” lett a címe.²⁸ Az önéletrajzi trilógia befejező (valójában kiegészítő) részének kikiáltott mű vonatkozó névmásának retorikai súlya nemcsak az eltitkolt tartalmat jelzi, hanem azt is, hogy a Márai-olvasó ezúttal nem fikciót kap kézhez. Sikerét bizonyítja, hogy a kényes évtizedet feldolgozó visszaemlékezés két évvel később zsebkönyv formában újra megjelent. Hasonlóan talányos a magyar eredetiben kisbetűs

²³ Sándor Márai: *Le Miracle de San Gennaro*. Albin Michel, Paris 2009. G. Kassai és Z. Bianu fordítása.

²⁴ Sándor Márai: *Die Fremde*. Piper, München 2005. Heinrich Eisterer fordítása, illetve Sándor Márai: *L'étrangère*. Albin Michel, Paris 2010. C. Fay fordítása.

²⁵ Sándor Márai: *Les Étrangers*. Albin Michel, Paris 2012. C. Fay fordítása.

²⁶ Sándor Márai: *Libération*. Albin Michel, Paris 2007. C. Fay fordítása.

²⁷ Sándor Márai: *La Soeur*. Albin Michel, Paris 2011; Sándor Márai: *Les Mouettes*. Albin Michel, Paris 2013. Mindkettőt Catherine Fay fordította.

²⁸ Sándor Márai: *Ce que j'ai voulu taire*. Albin Michel, Paris 2014. C. Fay fordítása. Mészáros Tibor érdeme a 2003-ban a Helikon/PIM közös kiadványaként megjelent kiváló *Márai Sándor bibliográfia* is.

címet viselő, Giordano Bruno erőszakos halálát felidéző *erősítő*. Ennek a fogalomnak a francia megfelelője a *réconfort*, esetleg a *confortation* lehetne, hiszen morális, sőt teológiai értelemben vett vigaszról van szó, de a fordítói tapogatózásnak a regény emlékezetes jelenetét uraló kép szab gátat: *La nuit du bûcher*, azaz „A máglya éjszakája”. Nem kizárt, hogy a kiadói választás háttérében a *Válás Budán* német fordítása – a válás előtti éjszaka – kísértett.²⁹

A magyar olvasóknak és kritikusoknak elégtételt nyújtó, rendhagyó Márai-regény címének francia fordítása eléggé meglepő. A Krúdy stílusát utánzó *Szindbád hazamegy* ugyanis *Dernier jour à Budapest*³⁰ néven került a könyvesboltokba. A kiadó sorozatfelelősének szóbeli közlése alapján Szindbád túlságosan konnotált a francia olvasóközönség számára, ezért folyamodtak ehhez a megoldáshoz. Krúdy Márainál kétségkívül jóval kevésbé ismert szerző, noha csak az Albin Michel kiadónál három regénye jelent meg,³¹ de rejtély, miért kellett az Ezeregyéjszaka hajósáról lemondani. Nem valószínű, hogy kiadói konkurencia állna a háttérben, bár az Actes Sud korábban *Sindbad ou la nostalgie* címmel jelentetett meg novellaválogatást.³² Az olvasó arab mesére felajzott elváráshorizontjának tisztelete sem tűnik kielégítő magyarázatnak, főleg hogy a fülszöveg és az előszó is tisztázza a magyar szerző szándékát. A gőzfürdőiről híres Budapest persze vonzó turisztikai célpont, és a szövegben akad egy emlékezetes fürdőjelenet, ám nehezen hihető, hogy a magyar főváros csalogató *all-inclusive* szolgáltatásai ihlették volna ezt a döntést; sokkal inkább – ahogy Bruno lobogó máglyája esetében – ezúttal is összefoglaló jellegű címre volt szükség, s ha következetesen olvassuk a kiadó által választott címeket, az éjjelek és nappalok váltakozása az előző Márai-regényre való, már-már intratextuális visszautalást sugall.

A francia kiadás a többi nyugat-európaihoz képest meglepően sokat tétovázott Márai naplójának a megjelentetésével. 2019-ben végre ez is bekövetkezett, mi több, a Teljes Naplóból készült válogatás terve három kötetre terjed. Az első a negyvenháromtól negyvennyolcig, azaz a kezdetektől a nápolyi emigrációig terjedő korszakot öleli fel, alcíme: „a magyar évek”, s a kiadói következetességet szem előtt tartva akár az előző könyvekre való visszacsatolás jegyében is értelmezhetjük. A másik két kötet vélhetően az alliteráló városokat (Nápoly és New York, illetve Salerno és San Diego), valamint kontinenseket (Európa és Amerika) fogja kiemelni, amennyiben a kötetek határát az Európába való visszaköltözés éve képezi. Tény, hogy a tavaly megjelent első kötet elnyerte a frissen alapított, „kortárs humanista” mondanivalójú művet jutalmazó Clarens³³ díjat, és a kritika is lelkes fogadtatásban részesítette; a nagybetűs *Journal* jó úton halad tehát, hogy a magyar kritikához hasonlóan a franciák szintén a legfontosabb Márai-művek között emlegessék.

²⁹ Sándor Márai: *La Nuit du bûcher*. Albin Michel, Paris 2015. C. Fay fordítása. A *Válás Budán* németül már 1951-ben megjelent, *Die Nacht vor der Scheidung* címmel, Bán Margit fordításában.

³⁰ Sándor Márai: *Dernier jour à Budapest*. Albin Michel, Paris 2017. C. Fay fordítása.

³¹ *Le Compagnon de voyage* (Az útítárs), *Le Prix des dames* (Asszonyosságok díja) és *L’Affaire Eszter Solymosi* (A tiszaezslári Solymosi Eszter). Összesen tucatnyi Krúdy-mű van franciául, sajnos többnyire kis kiadóknál.

³² Gyula Krúdy: *Sindbad ou la nostalgie*. Actes Sud, Arles 1988. A fordítás Juliette Clancier nevéhez fűződik. A novelláskötetet változatlan címmel, de őt, részben saját fordítású novellával kibővítve az elnyúlhatetlen Virág Ibolya 2015-ben újra megjelentette a genfi La Baconnière kiadónál. A Márai-regény francia munkacímei között szerepelt például a „Le retour du marin”, azaz a hajós hazatérése.

³³ Sándor Márai: *Journal 1943-1948. Les années hongroises*. Albin Michel, Paris 2019. A Clarens-díjat 2019-től kezdődően a legjobb, franciául írt vagy francia nyelven első ízben olvasható, a folyó évben megjelent naplónak ítélik oda. A nyolcfős bizottság hat-kettő arányban látta jobbnak Márait Julien Green mostanáig kiadatlan naplórészleteivel szemben. Ezt az idegen pályán aratott győzelmet még az Aranycsapat is megirigyelné.

Befejezésül még egy kötet címre hívnám fel a figyelmet. A L'Asiathèque nevű kis kiadó a párizsi hungarológiával folytatott együttműködésének eredményeként – természetesen az Albin Michel szíves beleegyezésével – 2018-ban öt novellából álló válogatást jelentetett meg.³⁴ A szintén Catherine Fay fordította kétnyelvű könyvecske címadó novellája – *L'orpheline* – franciául a nyelvből fakadóan többletinformációt hordoz: az olvasó azonnal tisztában van a főszereplő nemével. Magyarul ez csak jóval később derül ki, az írói késleltetés hatásosabb, az árva felbukkanása pedig nagyobb szenzáció. Ezzel együtt a *Mágia* című kötetből kölcsönzött írás egyértelművé teszi, hogy a szerző nemcsak regényíróként tartozik a magyar irodalom élvonalába.

A franciaországi Márai fordítások esetében tehát kétféle mozgásnak lehetünk tanúi. Az első igen szerencsés, lineáris fejlődést mutat: a kezdeti magyar, vagy részben magyar, többnyire alkalmi fordítópáros, illetve kivételes alkalmakra koncentráló kiadók helyett a rendszerváltásnak köszönhetően, a szerző felfedezése nyomán fokozatosan a profi fordítópárost, majd egyetlen francia fordítót foglalkoztató nagy kiadó kerül a középpontba. A második sodort leginkább ingamozgásnak tekinthetjük: a nemzetközi sikert követően az Albin Michel eleinte elsősorban a német könyvpiacra megjelenő műveket tartja szemmel, és azokat biztonsági okokból címetül veszi át; a francia olvasótábor megszilárdulása után viszont fogékonyra válik a magyar újdonságok iránt, és úttörő művek kiadására vállalkozik, melynek következtében épp a többi nyugat-európai kiadás számára mutat példát. Lehet, hogy a kétezres évek elején fellendülő és mára éllovas lengyelországi könyvsiker tartogat még a francia kiadó számára is néhány meglepetést, az utolsó szó, azaz a címadás joga azonban minden kétséget kizáróan saját felségterület marad.

Márai and the French Titles – Save in a Different Format?

Keywords: Sándor Márai, translations, publishers, translators, novels

In the case of literary translations, the definitive title of the book is a right held by the publisher. The article aims to map the works translated into French by one of the most famous Hungarian writers of the past, Sándor Márai, by reconstructing the intertextual dialogue between title and reader, while trying to formulate some considerations on the publishing strategy that was the basis of its international success.

³⁴ Sándor Márai: *L'Orpheline / Az árva*. L'Asiathèque, Paris 2018. C. Fay fordítása. A párizsi hungarológia az INALCO nevet viselő, Napóleon által létrehozott állami intézményben folyó egyetemi képzés: az 1931 óta folyó magyar nyelv, irodalom és civilizáció oktatása Aurélien Sauvageot-nak köszönhető.